

دانشگاه باقر العلوم
(عبر دوتن - عبر الفطین)

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

الگوی اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی با تطبیق بر ایران

استاد راهنما:

دکتر سید محمد تقی آل غفور

استاد مشاور:

دکتر منصور میراحمدی

نگارش:

حسین کربلایی

دی 1392

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم:

تقدیم به پیشگاه بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی رحمه الله
علیه که احیاگر دین در قرن حاضر و بیدارگر بزرگ ملت‌ها برای مبارزه با مستکبران و
حامی جدی مستضعفان جهان بودند.

تقدیر و تشکر

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است؛ و نقرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز...

بی شک جایگاه و منزلت استاد، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاریم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر سیدمحمد تقی آل غفور که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ از استاد صبور و با تقوا، جناب آقای دکتر منصور میراحمدی که زحمت مشاوره این رساله را متقبل شدند و از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر غلامرضا بهروزی لک که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

یکی از سرمایه‌های بنیادین هر جامعه میزان انسجام و همبستگی ملی در آن جامعه است. بسیاری از کشورهای حاضر در صحنه بین‌الملل، از لحاظ جمعیت از اقوام، مذاهب (ادیان) یا زبان‌های مختلف تشکیل شده‌اند که عنوان «جامعه چند فرهنگی» بر این کشورها اطلاق می‌گردد. گسیختگی و میل به سوی بحران‌های اجتماعی و سیاسی که از ویژگی‌های جوامع چند فرهنگی می‌باشد، همواره مورد توجه نظریه پردازان انسجام بوده است. امنیت و ثبات فرهنگی و سیاسی، مهم‌ترین و برجسته‌ترین نیاز ملت و دولت به شمار می‌آید. زیرا مؤلفه قدرت و ثبات فرهنگی و سیاسی هر ملتی بنیادی‌ترین مؤلفه اقتدار و استعداد و لیاقت آن ملت در بستر توسعه و تعالی در عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را فراهم می‌آورد. از سوی دیگر با تعمق در اندیشه سیاسی اسلام به آموزه‌هایی می‌توان دست یافت که هدف از زندگی اجتماعی نحله‌های گوناگون انسان را فارغ از هر گونه تشخیص‌های نژادی، مذهبی، زبانی و فرهنگی و یا هر تشخیص دیگری بیان می‌کند. با تمسک به این آموزه-ها، انسجام و توافقات سیاسی میان گروه‌های قومی و فرهنگی موجود در یک جامعه میسر خواهد شد. با توجه به ظرفیت‌های این جوامع (به ویژه کشورهای چند فرهنگی اسلامی)، در نوشتار حاضر تلاش می‌شود با مراجعه به قرآن و آموزه‌های اسلامی، مبانی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و جامعه‌شناختی انسجام، خصوصاً انسجام سیاسی تبیین و شاخص‌های ناظر به آن، استخراج گردد. همچنین جایگاه جمهوری اسلامی ایران در الگوی مورد نظر بررسی و پیشنهادهای برای بهبود وضعیت ارائه می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: قرآن کریم، حدیث، انسجام، انسجام سیاسی، چند فرهنگی.

فهرست اجمالی مطالب

مقدمه: طرح تفصیلی 1

فصل اول: مفاهیم و کلیات 6

مقدمه 7

1-1- انسجام سیاسی 8

1-2- جامعه چندفرهنگی 17

نتیجه گیری 22

فصل دوم؛ مبانی انسجام در تفکر سیاسی اسلام. Error! Bookmark not defined.

مقدمه Error! Bookmark not defined.

1-2- مفهوم شناسی Error! Bookmark not defined.

2-2- مبانی بعید (عام) Error! Bookmark not defined.

2-3- مبانی قریب (خاص) Error! Bookmark not defined.

نتیجه گیری Error! Bookmark not defined.

فصل سوم؛ شاخص های انسجام در تفکر سیاسی اسلام. Error! Bookmark not defined.

مقدمه Error! Bookmark not defined.

1-3- مفهوم شناسی Error! Bookmark not defined.

2-3- شاخصهای عام (بعید) Error! Bookmark not defined.

3-3- شاخص های خاص (قریب) Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... نتیجه گیری

Error! Bookmark not defined. **فصل چهارم؛ تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جامعه چند فرهنگی ایران.**

Error! Bookmark not defined...... مقدمه

Error! Bookmark not defined. 4-1- الگوی انسجام در جوامع چند فرهنگی در تفکر سیاسی اسلام.

Error! Bookmark not defined. 4-2. تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جمهوری اسلامی ایران.

Error! Bookmark not defined...... راهکارها و پیشنهادات

Error! Bookmark not defined...... **نتیجه گیری**

Error! Bookmark not defined...... **فهرست منابع**

فهرست تفصیلی مطالب

1	مقدمه: طرح تفصیلی
2	1- بیان مسأله :
2	2- اهمیت و فایده آن
3	3- سابقه تحقیق
3	4- اهداف تحقیق
3	5- سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق
3	الف) سوال اصلی:
3	ب) سوالات فرعی:
4	6- چارچوب نظری تحقیق
4	7- فرضیه های تحقیق
4	8- پیش فرض های تحقیق
4	9- روش انجام تحقیق
5	10- روش گرد آوری اطلاعات :
5	11- ابزار گرد آوری اطلاعات
5	12- سازمان دهی تحقیق
6	فصل اول: مفاهیم و کلیات
7	مقدمه

- 1-1-1- انسجام سیاسی 8
- 1-1-1- مفهوم شناسی 8
- 1-2-1- مولفه های انسجام سیاسی 11
- 1-2-1-1- مولفه های سیاسی 11
- 1-2-1-1-1- میزان مشارکت سیاسی 11
- 1-2-1-2-1- میزان احساس هویت ملی 12
- 1-2-1-3-1- میزان التزام به منافع ملی 13
- 1-2-1-4-1- ثبات سیاسی 14
- 1-2-1-5-1- عدالت اجتماعی 15
- 1-2-1-6-1- کارآمدی حکومت 15
- 1-2-2-1- مولفه های اقتصادی 16
- 1-2-3-1- مولفه های اجتماعی و فرهنگی 16
- 2-1-2- جامعه چندفرهنگی 17
- 2-1-1- مفهوم شناسی 17
- 2-1-1-1- جامعه (Society) 17
- 2-2-1- چندفرهنگی (Multicultural) 17
- 2-2-1- مولفه های جامعه چندفرهنگی 18
- 2-2-1-1- مهاجرت (Emigration) 18
- 2-2-2-1- خرده فرهنگ (Subculture) 19
- 2-3-2-1- گروه قومی (Ethnicity) 20
- 3-2-1- گونه های جوامع چندفرهنگی 21
- نتیجه گیری 22

فصل دوم؛ مبانی انسجام در تفکر سیاسی اسلام. Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... مقدمه

Error! Bookmark not defined...... 1-2 مفهوم شناسی

Error! Bookmark not defined...... 2-2 مبانی بعید (عام)

Error! Bookmark not defined...... 2-1-2 هستی شناسی

Error! Bookmark not defined...... 2-1-1-2 تعریف و انواع

Error! Bookmark not defined...... 2-1-2-2 ویژگیهای هستی شناسی

Error! Bookmark not defined...... 2-1-2-1-2 دو بعدی بودن

not defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-1-2 خدا محوری

not defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-1-3 غایت مندی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-1-4 یکپارچگی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-2 معرفت شناسی

Error! Bookmark not defined...... 2-2-1-2 تعریف و انواع

Error! Bookmark not defined...... 2-2-2-2 شرایط و موانع معرفت

Error! Bookmark not defined...... 2-2-2-1 تقوای الهی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-2-2 محبت دنیا

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-3 راههای معرفت

Error! Bookmark not defined...... 2-2-3-1 راه بیرونی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-3-2 راه درونی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-2-3-3 راه حس

defined.

- Error! Bookmark not defined.**..... 3-2 مبانی قریب (خاص)
- Error! Bookmark not defined.**..... 3-1-2 انسان شناسی
- Error! Bookmark not defined.**..... 3-1-1-2 انواع، تعریف و انواع
- Error! Bookmark not defined.**.. 3-1-2-2 واژه شناسی
- Error! Bookmark not defined.**..... 3-1-3-2 مبانی کرامت ذاتی انسان
- Error!** 2-3-1-3-1 دارا بودن روح الهی
- Bookmark not defined.**
- Error! Bookmark ...** 2-3-1-3-2 خلافت الهی ...
- not defined.**
- Error! Bookmark ...** 2-3-3-1-3 اختیار و اراده ...
- not defined.**
- Error!** 2-4-3-1-3 تسخیر جهان هستی
- Bookmark not defined.**
- Error!** 2-5-3-1-3 مسجود فرشتگان بودن
- Bookmark not defined.**
- Error!** 2-6-3-1-3 امانت دار الهی بودن
- Bookmark not defined.**
- Error! Bookmark not** 2-7-3-1-3 فطرت الهی
- defined.**
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-3-2-2 جامعه شناسی
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-3-2-1-2 تعریف و انواع
- Error! Bookmark not defined.**..... 2-3-2-2-2 رشد اقتصادی
- Error! Bookmark** 2-1-2-2-3 عدالت اجتماعی
- not defined.**
- Error! Bookmark not** 2-2-2-3-2 امنیت
- defined.**
- Error! Bookmark** .. 2-3-2-2-3 توسعه سیاسی
- not defined.**

Error! Bookmark not defined...... نتیجه گیری

Error! Bookmark not defined. **فصل سوم؛ شاخص های انسجام در تفکر سیاسی اسلام**

Error! Bookmark not defined...... مقدمه

Error! Bookmark not defined...... 1-3 مفهوم شناسی

Error! Bookmark not defined...... 2-3 شاخصهای عام (بعید)

3-1-2- همگرایی بین مذاهب: نمادهای دینی مشترک (قرآن، قبله، پیامبر و

Error! Bookmark not defined...... (...)

Error! Bookmark not defined... 3-2-2 اتحاد در مقابل دشمن

Error! Bookmark not defined. 3-2-2-1 کاهش اختلافات داخلی

Error! Bookmark not defined. 3-2-2-2 وحدت عمل در مقابل دشمن

Error! Bookmark not defined.... 3-2-3 وحدت مسئولین قوا

Error! Bookmark not defined... 3-2-4 وحدت دولت و ملت

Error! Bookmark not defined...... 3-3 شاخص های خاص (قریب)

Error! Bookmark not defined...... 3-3-1 ارزشهای مشترک

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-1 اعتقاد به حاکمیت ضوابط

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-2 نفی خودباختگی در برابر بیگانگان

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-3 نفی تحجر فکری

3-3-1-4 دل بستگی به نمادهای ملی مشترک (سرزمین، سنتهای

Error! Bookmark not defined. ملی، استقلال کشور، تاریخ کشور، پرچم)

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-5 روحیه تعاون

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-6 روحیه تحمل و مدارا

Error! Bookmark not defined. 3-3-1-7 احترام به حقوق شهروندی

3-3-2- خرده فرهنگها **Error! Bookmark not defined.**

3-3-1- احترام و به رسمین شناختن تمایزهای فرهنگی، زبانی،

قومی و مذهبی **Error! Bookmark not defined.**

3-3-2- تعلق و وفاداری اقوام به هویت. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-3- روابط بین قومی **Error! Bookmark not defined.**

3-3-1- نفی قوم مداری. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-2- روابط اقتصادی یا معیشتی. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-3- اختلافات و منازعات بین قومی. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-4- روابط فرهنگی. **Error! Bookmark not defined.**

3-3-5- روابط اجتماعی. **Error! Bookmark not defined.**

3-4-3- غرور و عزت ملی: اقتدار ملی. **Error! Bookmark not defined.**

3-4-1- محوریت منافع نظام در فعالیت احزاب و گروهها. **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه گیری **Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم؛ تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جامعه چند فرهنگی ایران. **Error! Bookmark not defined.**

مقدمه **Error! Bookmark not defined.**

4-1- الگوی انسجام در جوامع چند فرهنگی در تفکر سیاسی اسلام. **Error! Bookmark not defined.**

4-1-1. مبانی انسجام در تفکر سیاسی اسلام. **Error! Bookmark not defined.**

4-1-2- شاخص های انسجام در تفکر سیاسی اسلام. **Error! Bookmark not defined.**

4-1-2- شاخص های انسجام در تفکر سیاسی اسلام. **Error! Bookmark not defined.**

4-2. تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی بر جمهوری اسلامی ایران. **Error! Bookmark not defined.**

4-2-1. شاخصهای عام (بعید). **Error! Bookmark not defined.**

4-1-1-2- همگرایی بین مذاهب. **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined. 4-2-1-2 اتحاد در مقابل دشمن

Error! Bookmark not defined. 4-2-1-3 وحدت مسئولین قوا

Error! Bookmark not defined. 4-2-1-4 وحدت دولت و ملت

Error! Bookmark not defined. 4-1-4-1 سیاسی
defined.

Error! Bookmark not defined. 4-2-4-1 اقتصادی ..
defined.

Error! Bookmark not defined. 4-3-4-1 فرهنگی اجتماعی

Error! Bookmark not defined. 4-2-2 شاخص های خاص (قریب)

Error! Bookmark not defined. 4-2-2-1 ارزش های مشترک

Error! Bookmark not defined. 4-2-2-2 خرده فرهنگها

Error! Bookmark not defined. 4-2-3 روابط بین قومی

Error! Bookmark not defined. 4-2-4 غرور و عزت ملی: اقتدار ملی

Error! Bookmark not defined. راهکارها و پیشنهادات

Error! Bookmark not defined. نتیجه گیری

Error! Bookmark not defined. فهرست منابع

Error! Bookmark not defined. 1. کتابها

Error! Bookmark not defined. 2. نشریات

Error! Bookmark not defined. 3. منابع انگلیسی

Error! Bookmark not defined. 4. پایان نامه

Error! Bookmark not defined. 5. سایت

مقدمه:

طرح تفصیلی

1- بیان مسأله :

جوامع چند فرهنگی از پیچیدگی بیشتری در مقایسه با جوامع تک فرهنگی برخوردار بوده و همواره در معرض تهدید گسست قرار دارند. در چنین واحدهای سیاسی به علت وجود تنوع فرهنگی و قومی، بکارگیری الگوهای خاصی از انسجام سیاسی ضروری است. از سوی دیگر الگوهای انسجام سیاسی ارائه شده از سوی غرب مانند تکثرگرایی به مقوله دین و مذهب توجه نکرده و در کشورهای اسلامی چندفرهنگی از کارایی لازم برخوردار نیستند. طراحی الگوهای بومی انسجام سیاسی برای جوامع اسلامی که از تنوع فرهنگی برخوردارند، ضروری است. جامعه ایران بعنوان نمونه ای از جوامع اسلامی چند فرهنگی نیازمند بهره گیری از الگوهای اسلامی انسجام سیاسی جهت ایجاد همبستگی و توافق در توزیع قدرت است.

این تحقیق در پی ارائه الگوهای اسلامی انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی اسلامی مانند ایران است.

2- اهمیت و فایده آن

موقعیت استراتژیک و تنوع فرهنگی، قومی، دینی و مذهبی؛ ایران را در جایگاه با اهمیتی در عرصه جهانی قرار داده است. این ویژگی ها که می تواند بعنوان فرصتی جهت پیشرفت مورد بهره برداری قرار گیرد و در صورت بی توجهی به تهدیدی جدی تبدیل خواهد شد.

دخالت های بیگانگان نیز همواره موید این فرضیه بوده و ضرورت توجه مضاعف به مقوله انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی را آشکار می سازد.

این تحقیق به دنبال ارائه الگویی موفق از انسجام سیاسی در جامعه چند فرهنگی ایران است تا زمینه برای استفاده سایر کشورهای اسلامی از این الگو بجای الگوهای ناسازگار غربی

فراهم گردد.

3- سابقه تحقیق

مقالات و کتاب‌های اندکی در این زمینه منتشر شده که نتوانسته اند ضمن بررسی دقیق الگوهای اسلامی انسجام سیاسی برای جامعه چندفرهنگی ایران الگوی خاصی را تطبیق دهند از جمله رساله دکتری با عنوان "بنیان‌های نظری سیاست تنوع فرهنگی و همبستگی در اندیشه سیاسی اسلام" در دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام تدوین گردیده است. همچنین پایان نامه‌ای که در جامعه المصطفیٰ العالمیه به نگارش درآمده است با رویکردی اندیشه‌ای به بررسی موضوع پرداخته و بر کشور افغانستان تاکید نموده است.

تحقیق حاضر علاوه بر بررسی موضوع انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی از دیدگاه جامعه‌شناختی به ارائه الگویی متناسب جامعه چند فرهنگی ایران می‌پردازد.

4- اهداف تحقیق

ارائه الگوی اسلامی انسجام سیاسی و تطبیق آن بر جامعه ایران

5- سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق

الف) سوال اصلی:

بر اساس تفکر سیاسی اسلام چه الگویی از انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی از جمله ایران می‌توان ارائه نمود؟

ب) سوالات فرعی:

1. مبانی الگوی انسجام سیاسی در تفکر سیاسی اسلام کدامند؟
2. شاخص‌های انسجام سیاسی در تفکر سیاسی اسلام کدامند؟
3. الگوی اسلامی انسجام سیاسی چگونه بر جامعه چند فرهنگی ایران تطبیق پذیر است؟

6- چارچوب نظری تحقیق

هر چند اولین بررسی‌های مفهوم همبستگی اجتماعی از سوی دانشمندان غربی همچون دورکیم صورت گرفته است ولی قرآن کریم بعنوان اولین منبع دین اسلام می‌تواند به ارائه الگویی متناسب با جامعه اسلامی ایران کمک نماید. قرآن کریم در کنار تکریم همبستگی اجتماعی، بر شاخصه‌های فطری و تکوینی تاکید می‌نماید.

در نگارش این پایان نامه از نگاه قرآنی به موضوع همبستگی اجتماعی استفاده شده تا الگویی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی برای جامعه چند فرهنگی ایران ارائه گردد.

7- فرضیه‌های تحقیق

هر چند فرضیه‌های مختلفی در زمینه انسجام سیاسی در جوامع چند فرهنگی ارائه شده است اما با توجه به اکتشافی بودن تحقیق حاضر، هیچ فرضیه‌ای مورد بررسی قرار نگرفته است بلکه ضمن بیان مبانی انسجام از دیدگان قرآن و سنت، شاخص‌های انسجام استخراج و مورد بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین الگوی مطرح شده در پایان بر جامعه چند فرهنگی ایران تطبیق داده خواهد شد.

8- پیش فرض‌های تحقیق

1. جامعه ایران از اقوام مختلفی تشکیل شده است.
2. جامعه ایران از اکثریت شیعه و اقلیت اهل سنت تشکیل شده است.

9- روش انجام تحقیق

روش پژوهش، توصیفی و تحلیلی می‌باشد.

10- روش گرد آوری اطلاعات :

روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای می‌باشد.

11- ابزار گرد آوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات، از نوع فیش برداری می‌باشد.

12- سازمان دهی تحقیق

این تحقیق شامل یک مقدمه، چهار فصل و نتیجه‌گیری نهایی می‌باشد. در مقدمه طرح تفصیلی تحقیق ذکر شده است. فصل اول به بیان چارچوب نظری، کلیات و مفاهیم اصلی تحقیق اختصاص دارد. در فصل دوم به تبیین مبانی انسجام سیاسی در تفکر سیاسی اسلام می‌پردازیم. در استخراج این مبانی از قرآن و احادیث استفاده شده و هر یک از آنها بصورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل سوم شاخص‌های انسجام سیاسی در تفکر سیاسی اسلام بررسی می‌گردد. در این فصل با توجه به مبانی استخراج شده از قرآن و احادیث، شاخص‌های مرتبط با آن مبانی ذکر و بصورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرند. فصل چهارم تحقیق به بررسی چگونگی تطبیق الگوی اسلامی انسجام سیاسی ارائه شده بر جامعه چند فرهنگی ایران اختصاص دارد. این فصل که فصل پایانی تحقیق می‌باشد، به بررسی وضعیت کشور ایران از لحاظ انطباق با الگوی تبیین شده می‌پردازد. در این فصل ضمن تشریح کیفیت تطبیق ایران با شاخص‌های استخراجی انسجام سیاسی، قانون اساسی و برنامه‌های توسعه ای جمهوری اسلامی ایران بررسی شده و در پایان پیشنهادات مرتبط در این زمینه ذکر گردیده است. در قسمت انتهایی تحقیق، نتیجه‌گیری تحقیق و فهرستی از منابع استفاده شده درج شده است

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

مقدمه

انسجام اجتماعی پدیده است که در طول زمان وجود داشته و یکی از ضروری ترین عوامل ایجاد و بقای هر جامعه ای می باشد. از دیرباز اندیشمندان و خصوصا حاکمان هر جامعه تلاش کرده اند که برای تقویت بنیان های حکومت خود و همچنین بازدهی و کارایی هر چه بیشتر ارکان نظام این همبستگی را به حد اعلا ی خود برسانند. هر چند امیل دورکیم اولین نظریه پرداز همبستگی اجتماعی است ولی پیش از وی نیز افرادی مانند ابن خلدون با طرح نظریه عصبیت به این موضوع پرداخته اند. آراء اندیشمندانی مانند مونتسکیو، روسو، کنت و پارسونز نیز می تواند مورد استفاده پژوهشگران این عرصه قرار گیرد.

از سویی جوامع چند فرهنگی از حساسیت و ویژگی خاصی نسبت به جوامع تک فرهنگی در زمینه انسجام برخوردار بوده و ذهن اندیشمندان این عرصه را متوجه خود نموده اند. اندیشمندان صاحب نظر در عرصه انسجام اجتماعی، الگوهای مختلفی را جهت همبستگی اجتماعی در جوامع چند فرهنگی ارائه کرده اند.

دین مبین اسلام و قرآن بعنوان منبع معرفتی آن با توجه به ضرورت زیست اجتماعی، یکی از مهم ترین ویژگی های جامعه آرمانی را انسجام و همبستگی دانسته و آموزه های آن را تبیین نموده است.

در فصل اول به بررسی مفاهیم اصلی یعنی «انسجام سیاسی» و «چند فرهنگی» پرداخته و مولفه های هر یک را بیان می کنیم. از سوی دیگر تلاش می کنیم ضمن بررسی مبانی و مولفه های انسجام اسلامی در فصل های آتی، الگوی مطلوب انسجام سیاسی را ارائه نماییم، از این رو چارچوب نظری تحقیق در این فصل بیان نمی گردد.

1-1-1- انسجام سیاسی

1-1-1- مفهوم‌شناسی

شناخت مفاهیم موضوع مورد تحقیق، تاثیر بسزایی در نیل به نتیجه مطلوب دارد. برای فهم دقیق مفهوم انسجام سیاسی، هر یک از ترکیبات را بصورت جداگانه و سپس در کنار هم بررسی می‌نماییم.

«انسجام» (solidarity) در لغت عبارت است از نوعی هماهنگی همراه با نظم و در فارسی به معنای یگانه شدن، یکتایی و یگانگی به کار می‌رود^۱ و در اصطلاح نیز عبارتست از:

«اتحاد گروه‌های مردمی که بنا بر مصالح اجتماعی و شخصی یا گروهی و حزبی به صورت جماعت یا دسته‌های مختلف گرد هم می‌آیند و از هرگونه کشمکش و درگیری دور بوده و به مصالح می‌اندیشند»^۲.

در بررسی ترکیبات واژه انسجام به عناوینی مانند «انسجام یا همبستگی اجتماعی» (Social Cohesion)، «انسجام ملی» (National Cohesion)، «انسجام سیاسی» (Political Cohesion) و «وحدت سیاسی» (Political unity) برخورد می‌کنیم. برای فهم دقیق واژه انسجام سیاسی ابتدا تعریفی از دو واژه دیگر یعنی انسجام اجتماعی و انسجام ملی ارائه می‌نماییم.

«انسجام اجتماعی» یا همبستگی اجتماعی را می‌توان به معنی تکمیل و یکپارچه کردن دانست. آنجل، «انسجام اجتماعی» را مجموعه اهداف و ارزش‌های مشترک می‌داند که اعضای یک گروه به آن تمایل دارند و این اهداف و ارزش‌ها نقش تعیین کننده ای در حیات آن گروه

1. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، 1364.

2. علی‌رضا محرابی، بررسی و تبیین مبانی و مولفه‌های انسجام ملی، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، 1387.

دارند.¹ با توجه به این تعریف، زمانی سخن از انسجام اجتماعی به میان می آید که ارتباط افراد جامعه بر اساس باورها، ارزش‌ها، هنجارها، قواعد و قوانین مشترک شکل گیرد.

«انسجام ملی» یا اتحاد ملی، توافق اعضای جامعه درباره ارزش‌های اجتماعی بنیادین است که اساس ثبات اجتماعی تلقی می‌شود. به عبارت دیگر انسجام ملی عبارت است از اتحاد آحاد مردم یک کشور اعم از اشخاص، جناح‌ها، احزاب، گروه‌های روشنفکری، سیاستمداران و مسئولان که از هر گونه کشمکش و ایجاد تفرقه داخلی و نفاق به دور بوده و مانع نفوذ دشمن به داخل مرزهای خویش می‌گردند.² مهم‌ترین اصل در انسجام ملی، مقاومت در برابر آسیب‌پذیری است که ضمن رفع تهدیدات، امنیت را به ارمغان می‌آورد. اگر میزان انسجام ملی در سطح عالی تر قرار گیرد، وفاق ملی شکل گرفته و گفتمانی مسلط ایجاد می‌کند.

«وحدت سیاسی» عبارت است از:

«عقیده بر اصالت فرد و واقعیت وحدت سیاسی در موضوع ملیت. به این معنا که یک ملت یک واحد سیاسی است و ملیت از اتحاد سیاسی یک دسته از افراد بدست می‌آید، نه اتحاد ناشی از زبان و مذهب و تاریخ و احساسات مشترک و جز اینها؛ به این دلیل که عده‌ای از ملتها زبان واحد و مذهب واحد و تاریخ و احساسات مشترک ندارند و با این توصیف ملت شناخته می‌شوند».³

اصطلاح «وحدت سیاسی» نزدیکی بیشتری نسبت به سایر واژگان به مفهوم انسجام سیاسی دارد.

پس از بررسی مفاهیم مترادف، به تعریف اصطلاح «انسجام سیاسی» می‌پردازیم. گفتیم که انسجام در لغت عبارت است از نوعی هماهنگی همراه با نظم و در اصطلاح نیز عبارتست

1. همان، ص 21.

2. همان، ص 22.

3. علی‌آقابخشی و مینو افشاری راد، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، انتشارات مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، 1376، ص 527.

از: «اتحاد گروه‌های مردمی که بنابر مصالح اجتماعی و شخصی یا گروهی و حزبی به صورت جماعت یا دسته‌های مختلف گرد هم می‌آیند و از هر گونه کشمکش و درگیری دور بوده و به مصالح می‌اندیشند.

واژه «سیاسی» منسوب به «سیاست» و در لغت به معنای پاس داشتن مُلک و حکم راندن بر رعیت آمده است.^۱ در یک تعریف عام و کلی می‌توان سیاست را هرگونه راهبرد و روش و مشی برای اداره یا عملکرد هر امری از امور، چه شخصی، چه اجتماعی دانست و به معنای خاص هم آن را امری دانست که مربوط به دولت و مدیریت و تعیین شکل و مقاصد و چگونگی فعالیت دولت باشد.^۲

حال با شناخت مفاهیم «انسجام» و «سیاسی» می‌توان ترکیب آن‌ها را با توجه به تعریف-های ارائه شده به درستی ارائه نمود. «انسجام سیاسی» به این معناست که اولاً در داخل، بین کلیه اجزای نظام سیاسی انسجام و همبستگی وجود دارد (انسجام) و ثانیاً این انسجام و همبستگی از مردم و تمامی گروه‌های موجود در کشور به نظام سیاسی واگذار شده است (سیاسی).^۳ با توجه به تعریف فوق، برای احراز انسجام سیاسی در یک جامعه، علاوه بر وجود همبستگی میان اجزای نظام سیاسی، اعطای انسجام از سوی مردم و گروه‌های آن جامعه به نظام سیاسی حاکم، ضروری می‌باشد.

پس از ارائه تعریف انسجام سیاسی، به بررسی عواملی که افراد یک جامعه را به یک ملت تبدیل می‌کند می‌پردازیم. این عوامل که انسجام سیاسی بر آن استوار است، را سرمایه اجتماعی نیز می‌نامند. منظور از سرمایه اجتماعی، منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق

1. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا.

2. داریوش آشوری، *دانشنامه سیاسی*، تهران، بی‌جا، 1346، ص 141.

3. <http://cyberdiplomacy.dloga.com/post-21.aspx>.

پیوند با یکدیگر و اعتماد به دست می آورند^۱.

عوامل انسجام سیاسی یا مولفه‌های سرمایه اجتماعی عبارتند از:

- 1- **پیوند:** فقدان ارتباط افراد یک جامعه باعث کاهش وفاق اجتماعی می‌شود. در هر اجتماعی ارزشها بهترین عامل پیوند می‌باشد و سرمایه عظیمی را شکل می‌دهد که می‌توان آن را زمینه‌ساز پیوندهای محکم بین افراد و هنجاری کنش و واکنش متقابل دانست.
- 2- **اعتماد:** تمایل فرد به قبول ریسک در یک موقعیت اجتماعی است که مبتنی بر حس اطمینان به این نکته است که دیگران به گونه‌ای که انتظار می‌رود عمل کرده و شیوه‌های حمایت کننده در پیش خواهند گرفت.^۲ اعتماد نیروی موثر برای پیوند مستمر و مطمئن میان حکومت و مردم است. بسیاری از فیلسوفان اجتماعی معتقدند؛ اعتماد، پایه اساسی نظم اجتماعی بوده و عاملی است که با کاهش تنش‌ها، انسجام را افزایش می‌دهد.

1-2-1 - مولفه‌های انسجام سیاسی

1-1-2-1 - مولفه‌های سیاسی

1-1-2-1-1 - میزان مشارکت سیاسی

مشارکت، حضور و دخالت آگاهانه، خلاق و داوطلبانه افراد در برنامه ریزی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و فعالیت‌های اجتماعی است که می‌تواند بیگانگی اجتماعی را به حداقل رسانده و توسعه همبستگی ملی را تقویت نماید. مشارکت می‌تواند در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی متبلور گردد.

مشارکت سیاسی که از میان عرصه‌های مختلف مشارکت مورد بحث ما قرار گرفته است

1. محمود شارع پور، هویت سیاسی فرهنگی شهروندان و ملت‌ها در عصر جهانی شدن، *مطالعات ملی*، سال یکم،

شماره 4، تابستان 1379، ص 293.

2. علی‌رضا محرابی، ص 39-40.

به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آنها اعضای یک جامعه در انتخاب فرمانروایان و به صورت مستقیم و غیر مستقیم در شکل دادن به سیاست جامعه خود نقش ایفا می‌کنند.^۱ این نوع مشارکت از سوی شهروندان، ظاهرترین وجه انسجام سیاسی را نشان می‌دهد که معمولاً در کلیه الگوهای سیاسی و حکومتی به آن توجه شده است. برای درک بیشتر موضوع مشارکت سیاسی باید عوامل موثر بر آن را بررسی نمود. عوامل تاثیرگذار بر میزان مشارکت سیاسی عبارتند از: عوامل روانشناختی، عوامل اجتماعی و عوامل محیطی^۲؛ با بررسی این عوامل می‌توان میزان مشارکت سیاسی را افزایش داد تا به تبع آن درجه انسجام سیاسی نیز تقویت گردد.

1-2-1-2-1- میزان احساس هویت ملی

بسیاری از کشورها بویژه جوامع در حال توسعه با بروز اختلافات عمیق قومی، مذهبی و فرهنگی با چالش‌های جدی مواجه شده و به دنبال حفظ همبستگی ملی خود هستند. یکی از عوامل مهم دستیابی به همبستگی ملی، هویت ملی است که در صورت بی توجهی به آن، موجب تشدید اختلافات قومی و بروز جنگ‌های داخلی و در نهایت فروپاشی و تجزیه نظام سیاسی می‌گردد. هویت (Identity) عنصر مبارزه در فرد است که فرد را در برابر هجوم دیگران تجهیز می‌کند.^۳ هویت‌های مختلفی مطرح هستند که در اینجا هویت ملی، مورد نظر می‌باشد. هویت می‌تواند در سرنوشت جامعه و نسل‌های آینده موثر باشد، همچنین فرهنگ‌هایی که از

1. علیرضا محسنی تبریزی، بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی، *نامه پژوهش فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، شماره یک، 1375، ص 92-93.

2. موسی عنبری، ارتباط زمینه‌های خانوادگی دانشجویان با مشارکت اجتماعی آنان، *پایان نامه دوره کارشناسی ارشد*، تهران، دانشگاه تهران، 1387، ص 6.

3. سیدمحمد مهدی زاده، مطالعات فرهنگی، رهیافتی انتقادی به فرهنگ و جامعه نو، *فصلنامه رسانه*، شماره 40، 1386، ص 40.

تمدن و جوامع دیگر به جامعه ای وارد می شوند، می توانند هویت ساز باشند. هویت ملی یکی از انواع هویت است که در حوزه‌هایی از قبیل فرهنگ، اجتماع، سیاست، امنیت و حتی اقتصاد نقش تعیین کننده ای دارد. هویت ملی به احساس تعلق و تعهد نسبت به اجتماع ملی و کل جامعه که فرد در آن عضویت دارد، تعریف شده است^۱ و شامل باورها، ارزش‌ها، هنجارها و نهادهای فرهنگ مثل زبان، دین، آداب و رسوم، ادبیات و ... می-شود.

هویت ملی دارای ابعاد مختلفی از قبیل: اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی را بررسی نمود^۲ می‌باشد که با مطالعه و شناخت آن‌ها ضمن فهم همه جانبه مقوله هویت ملی و افزایش میزان آن، درجه انسجام اجتماعی را نیز تقویت کرد.

1-1-2-3- میزان التزام به منافع ملی

منافع ملی یکی از مفاهیم اصلی مطالعه سیاست خارجی دولت‌ها است که در شکل‌گیری منابع و امکانات داخلی دولت و نقش آن‌ها در صحنه بین الملل تاثیر بسزایی دارد. این مفهوم از زمان معاهده وستفالی (1648م) و تشکیل دولت‌های ملی مورد استفاده قرار گرفت. اولین بار مفهوم «منافع ملی» توسط چارلز بیرد وارد متون تخصصی روابط بین الملل شد. وی در کتاب اندیشه منافع ملی، منافع ملی را تبلور و جلوه خارجی منافع عمومی در داخل می-داند^۳. از سوی دیگر با توجه به رابطه تنگاتنگ اهداف و منافع ملی می‌توان گفت که منافع ملی هدف‌های بنیادینی هستند که دولت‌ها در پی دستیابی یا حفظ آن‌ها در عرصه بین الملل هستند. مفهوم منافع ملی زائیده دولت ملی است و تا زمان حیات آن‌ها این مفهوم نیز برای

1. همان، ص 46.

2. مصطفی ازکیا و غلامرضا غفاری، *جامعه شناسی توسعه*، تهران، انتشارات کیهان، 1386، ص 66.

3. سیدحمیدرضا قریشی، مقایسه مفهوم منافع ملی در علوم سیاسی و روابط بین الملل، *فصلنامه ره آورد مدیریت نظامی*، سال سوم، شماره 7، پاییز 1381، ص 36.

راهنمایی سیاست خارجی کاربرد خواهد داشت. باید توجه داشت که عدم توجه به مفهوم می-تواند استمرار حیات دولت را به مخاطره اندازد. منافع ملی دارای عناصری است که مهمترین آنها عبارتند از: حفظ سرزمین، حفظ استقلال و حاکمیت، حفظ نهادهای اساسی جامعه، حفظ شخصیت، تقویت قدرت ملی، کارایی اداره امور خارجی.¹ مطالعه موردی کشورهای دارای ثبات سیاسی نشان دهنده اهمیت احترام به هنجارهای مشترک و پاسداری از منافع ملی برای آنهاست و در مقابل در کشورهای دچار بحران یا چندپارگی سیاسی این مفهوم از جایگاه بااهمیتی برخوردار نیست.

اگر بخواهیم ابعاد مختلف مفهوم منافع ملی را در یک دسه بندی رایج ارائه نمایم می-توان آن را به سه بعد استراتژیک، سیاسی و اقتصادی تقسیم کرد² که دولت‌ها باید بین این سه بعد تعادل ایجاد نمایند. همچنین در یک تقسیم بندی دیگر منافع ملی را می‌توان به موازی، متعارض، مشترک و اختلاف تقسیم نمود.

1-1-2-1-4- ثبات سیاسی

ثبات سیاسی، مهمترین ره‌آورد انسجام و وفاق سیاسی، است. هر اندازه انسجام و وحدت میان گروه‌ها و اقشار مختلف یک جامعه نهادینه‌تر باشد، نظام سیاسی آن کشور از ثبات پایدارتری بهره‌مند خواهد بود. در حوزه علوم سیاسی از مفهوم ثبات و بی‌ثباتی تعاریف گوناگونی ارائه شده است. هانتیتون ثبات را در نهادمندی سیاسی دانسته و سریع القلم آن را مساوی با قاعده مندی می‌داند³ برخی نیز معتقدند ثبات سیاسی، به معنی عدم خشونت، تداوم حکومت، عدم وجود تغییرات ساختاری، مشروعیت و تصمیم‌گیری کارآمد می‌باشد که می-

1. علی‌رضا محرابی، ص 54.

2. سید حمیدرضا قریشی، ص 46 و 47.

3. جلال دهقانی فیروزآبادی و فیروزه رادفر، رابطه ثبات سیاسی و توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره 19، تابستان 1391، ص 50.

توانند بعنوان مولفه‌های ثبات سیاسی تلقی گردند.

1-1-2-1-5- عدالت اجتماعی

گستره معانی عدالت و کاربرد آن در عرصه‌های مختلفی همچون علوم اجتماعی و اقتصادی ارائه تعریفی منسجم از آن را دشوار نموده است. این مفهوم مهم ترین مولفه ارتقای حیات بشری بوده و مورد توجه مکاتب مختلف قرار گرفته است. عدالت اجتماعی در فرهنگ نامه فلسفی صلیبا اینگونه تعریف شده است: عدالت اجتماعی عبارت است از احترام به حقوق دیگران و رعایت مصالح عمومی¹. در اندیشه اسلام نیز فیلسوفان مسلمان از جمله فارابی، ابن سینا و بویژه خواجه نصیرالدین طوسی، عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار داده‌اند. عدالت اجتماعی را می‌توان در حوزه‌های مختلفی همچون عدالت اقتصادی، عدالت سیاسی، عدالت در خانواده، عدالت نظامی و عدالت قضایی جستجو نمود.

1-1-2-1-6- کارآمدی حکومت

کارآمدی به معنای قابلیت و توانایی اداره هر کشور توسط مدیران و کارگزاران شایسته آن است. لذا نهاد دولت همیشه به دنبال آن است تا ضمن داشتن مشروعیت اولیه، مشروعیت مضاعف یا کارآمدی را نیز کسب نماید. کارآمدی را می‌توان به موفقیت در تحقق اهداف با توجه به امکانات و موانع تعریف نمود². صرف نظر از مشروعیت نظری، کارآمدی و موفقیت حکومت در تامین نیازهای ضروری مردم همانند تامین امنیت، رفاه، آموزش، عدالت و... رضایت‌مندی را افزایش داده و به خودی خود مسیر همبستگی در سطوح سیاست و توزیع قدرت را آسان می‌کند. بدین ترتیب کارآمدی نظام سیاسی با جلب حداکثری رضایت مردم سبب بالا رفتن مشروعیت نظام گردد.

1. سیدرضا حسینی، مفهوم و ماهیت عدالت اجتماعی با رویکرد اسلامی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال یازدهم، شماره

44، زمستان 1390، ص 44.

2. جلال دهقانی فیروزآبادی و فیروزه رادفر، ص 54.

از نظر جین همپتن، دولت‌ها تا می‌توانند باید رضایتمندی شهروندانشان را افزایش دهند. از نظر او وفاق نمی‌تواند بر مبنای استواری جز رضایت بناگزارده شود و یکی از راه‌های تحصیل این رضایت، وجود سازمان اداری کارآمدی است که دولت‌ها با آن شناسانده می‌شوند.^۱

1-2-2-1- مولفه‌های اقتصادی

هر چند مولفه‌های سیاسی انسجام به جهت اهمیت و سنخیت با موضوع تحقیق، بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند ولی نگاه به مولفه‌های اقتصادی انسجام نیز ضروری است. بحران‌های اقتصادی در به چالش کشیدن انسجام ملی نقش اساسی ایفا می‌کنند. از سوی دیگر تغییرات در مولفه‌های اقتصادی در ایجاد و توسعه شکاف طبقاتی و شکل دهی هویت فردی و جمعی موثر می‌باشند. از این رو بررسی مولفه‌های اقتصادی انسجام در کنار مولفه‌های سیاسی ضرورتی غیرقابل انکار است.

مولفه‌های اقتصادی انسجام عبارتند از: توزیع مناسب ثروت، درآمدها و تجهیزات رفاهی مردم؛ کاهش و مهار توسعه نامتوازن و نابرابری‌های منطقه ای و دوران گذار؛ خصوصی سازی و ...^۲

1-2-3-1- مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی

بررسی و شناسایی مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی در کنار مولفه‌های سیاسی و اقتصادی می‌تواند ما را در شناخت همه جانبه موضوع و ارائه راهکارهای عملی یاری نماید. توجه به سیستم آموزشی و وضعیت نهادهای مدنی در کنار موضوعاتی همچون مشارکت اجتماعی و

1. جین همپتن، *فلسفه سیاسی*، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، طرح نو، 1380، ص 377.

2. سیدرضا صالحی امیری، *انسجام ملی و تنوع فرهنگی*، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، چاپ دوم، 1387، ص 120.

جنسیت برای محقق ضرورت دارد. مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی انسجام عبارتند از: آموزش و پرورش تکثرگرا، تقویت نهادهای مدنی در راستای احیای مشارکت اجتماعی مردم، احترام به نقش جنسیت در مسائل اجتماعی، مسائل مربوط به سرمایه اجتماعی و وظیفه رسانه ملی^۱.

1-2-1- جامعه چندفرهنگی

1-2-1- مفهوم شناسی

1-2-1-1- جامعه (Society)

انسان همواره به دنبال رفع نیازهای خود در قالب زندگی اجتماعی بوده است. مفهوم جامعه از دیرباز مورد بحث دانشمندان بوده و تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. راجر سکروتین در تعریف جامعه می‌گوید: «اصطلاحی که به گروهی اجتماعی اطلاق می‌شود که معمولاً در یک مکان مشترک (مانند شهر، روستا یا حومه) زندگی می‌کنند و در نتیجه آن هم‌علاقه‌های مشترک، درجه‌ای از تعاون اجتماعی و تعاملاتی جهت دستیابی به آنها و هم‌نوعی احساس تعلق میان اعضای آن دیده می‌شود»^۲. دقت در تعریف فوق نشان می‌دهد که برای ایجاد جامعه باید همه شرایط ذکر شده در تعریف تحقق یابد.

1-2-2-1- چندفرهنگی (Multicultural)

تنوع فرهنگی واقعیت کهن جوامع بشری بوده و در بحث‌های سیاسی و فلسفی مورد پذیرش غرب واقع شده است. چند فرهنگی بودن مختص جوامع کنونی نبوده و شامل جوامع پیشامدرن هم می‌گردد ولی چندفرهنگی گرایی، خاص جوامع مدرن می‌باشد. از آنجا که «تنوع فرهنگی» موضوع اصلی ماست، برای فهم مفهوم آن نخست باید به تعریف فرهنگ پرداخت؛ چرا که با تعریف فرهنگ مشخص می‌شود که تفاوت چه مضامینی موجب تنوع فرهنگی می-

1. همان، ص 120.

2. Roger Scruton, A Dictionary of political Thought (londn: Mamillan) . 1982, p 82 R .

شود. در تعریف فرهنگ می توان گفت:

«فرهنگ مجموعه‌ای پیچیده از باورها، ارزشها و مفاهیم مشترکی است که گروهی را قادر می‌سازد، درکی از زندگی‌شان داشته باشند و صحبت‌هایی برای چگونه زیستن، برای آن گروه فراهم می‌آورد»^۱.

چند فرهنگ گرایی به معنای به رسمیت شناختن «تفاوت» و احترام به تنوع فرهنگی در حوزه عمومی با انسجام اجتماعی رابطه مستقیمی دارد. جوامع چندفرهنگی، جوامعی هستند مرکب از گروه‌های اقلیت قومی که گوناگونی تفاوت‌های فرهنگی را به رسمیت می‌شناسد. جامعه‌ای متکثر که افراد همه فرهنگها در آن به رسمیت شناخته شده و مورد احترام هستند^۲. این نوع تفکر، خاص جوامعی است که در آن فرهنگ‌های مختلف با پیشینه و منظر متفاوت مجبور به زیست در کنار یکدیگر هستند.

1-2-2- مولفه‌های جامعه چندفرهنگی

1-2-1- مهاجرت (Emigration)

یکی از مسائل پیش روی کشورهای در حال توسعه، نابرابری ارائه خدمات و امکانات است. این پدیده بصورت کلی منفی نیست و تنها زمانی که از تعادل خارج شود بعنوان پدیده ای اجتماعی دارای پیامدها و بازتاب‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و سیاسی و امنیتی تلقی می‌گردد. هر چند تعریف پذیرفته شده و جامعی از مهاجرت ارائه نشده است ولی می‌توان آن را در معنای اعم، ترک سرزمین اصلی و ساکن شدن در سرزمین دیگر بطور دائم یا موقت^۳ و در معنای اخص، مجموعه ای فرایندها با ابعاد مختلف دانست که

1. برایان فی، *فلسفه امروزی علوم اجتماعی در جوامع چندفرهنگی*، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، طرح نو، چاپ دوم، 1384، ص 101.

2. فرحناز توکلی، ابعاد و ویژگیهای جامعه چندفرهنگی، *نشریه حسابان*، 1383/10/20.

3. عمران راستی و راضیه آرزومندان، مهاجرت، حاشیه نشینی و اثرات آن بر سلامت شهری، *فصلنامه مطالعات فرهنگی*

به عبور از مرزهای سیاسی کشور بصورت فردی، خانوادگی و گروهی دانست بطوری که به اقامت آن‌ها در موقعیت جدید بینجامد^۱. به علت گستردگی مهاجرت در دنیای امروز، همه جوامع بشری به نحوی با چالش مهاجرت مواجه هستند. این پدیده به دلیل ماهیت خود می-تواند علاوه بر تغییرات درازمدت، آثاری سریع و کوتاه مدت نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند. پیامدهای مهاجرت را می‌توان در حوزه‌های مختلفی از قبیل: امنیت نظامی، امنیت سیاسی، امنیت اجتماعی- فرهنگی، امنیت اقتصادی و امنیت زیست محیطی بررسی نمود.

1-2-2-2- خرده فرهنگ (Subculture)

در جامعه علاوه بر فرهنگ کلی؛ طبقات، قشرها و گروه‌های مختلف نیز دارای فرهنگ ویژه خود هستند که ریزفرهنگ یا خرده‌فرهنگ نامیده می‌شود. سرعت و گستردگی تغییرات در دهه‌های اخیر، مسائل و مشکلاتی را در زمینه‌های فرهنگی پدید آورده و گروه‌های مختلف قادر به ارائه فرهنگ ویژه خود در سطح و حتی منطقه ای و جهانی نموده است. «خرده‌فرهنگ بر دستگامی از ارزشها، سلوکها، شیوه‌های رفتار و طرز زندگی یک گروه اجتماعی که از فرهنگ مسلط جامعه مفروض متمایز ولی با آن مرتبط است، اطلاق می‌شود^۲. با توجه به تعریف فوق، می‌توان گفت خرده‌فرهنگ، فرهنگی درون فرهنگ بزرگتر است. آشکارترین شکل و منبع خرده فرهنگ، قومیت است اما خرده‌فرهنگ می‌تواند بر مذهب، شغل، شیوه زندگی، سنن و غیره نیز استوار باشد^۳. خرده فرهنگ‌ها بستری اجتماعی و نمادین برای تقویت هویت جمعی افراد وابسته به خود فراهم می‌کنند. گاهی ممکن است یک خرده فرهنگ بعنوان

﴿﴾

اجتماعی خراسان، شماره 20، تابستان 1390، ص 46.

1. سیدهادی زرقانی و سیده زهرا موسوی، مهاجرت‌های بین‌المللی و امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال شانزدهم، شماره اول، بهار 1392، ص 9.
2. پروین سازگارا، نگاهی به جامعه‌شناسی با تأکید بر فرهنگ، تهران، کویر، چاپ اول 1377، ص 98-99.
3. حمید عضدانلو، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران، نشر نی، 1384، ص 280-281.

یک عکس العمل در مقابل فرهنگ مسلط ظاهر شده و آن را به چالش بکشد.

1-2-3-2- گروه قومی (Ethnicity)

جهان امروز، گروه‌های مختلف قومی و زبانی را در خود جای داده و در این مورد تفاوتی بین کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته وجود ندارد. این مفهوم در حوزه‌های تخصصی متعددی از جمله جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، انسان‌شناسی و ... کاربرد دارد و همین گستردگی دامنه مطالعات باعث ابهام و دشواری در مفهوم «گروه قومی» و تعریف آن شده است. دو رویکردهای عمده در تعریف گروه قومی وجود دارد؛ در رویکرد نخست این گروه با پیوندهای نژادی، زبانی و ملی معرفی شده و در رویکرد دوم بر تمایزات فرهنگی مثل زبان، دین و آرایش ظاهری تاکید می‌گردد¹. باید توجه داشت که قومیت به معنای تعلقات کهن نسبت به موضوعاتی مانند سرزمین اجدادی، تاریخ، افسانه مشترک، زبان، نژاد و فرهنگ بوده و با ناسیونالیسم قومی یا قوم‌گرایی که به معنای استفاده از احساسات ریشه دار قومی جهت دستیابی به منافع و انگیزه‌های سیاسی و اقتصادی و ... است، تفاوت دارد. برای تشخیص گروه‌های قومی از گروه‌های غیرقومی باید به ویژگی‌های ذیل توجه نمود:

الف) بین افراد گروه‌های قومی، روابط نسبی و خویشاوندی برقرار است به گونه ای که همه از تباری مشترک برخوردارند.

ب) در تطبیق با محیط زیست، به الگوهای همیاری مشترکی دست یافته اند.

ج) از اعتقادات، آیین‌ها و مناسک مشترکی پیروی می‌کنند².

بروز مسائل قومی، علل مختلفی دارد که یکی از آنها تبعیض است که می‌تواند در حوزه‌های مانند اقتصاد، سیاست و فرهنگ اتفاق بیفتد.

1. فهیمه حسین زاده، گروه‌های قومی ایران، تفاوت‌ها و تشابه‌ها، فصلنامه مطالعات ملی، ش 8، تابستان 1380، ص

45-46

2. همان، ص 48.

1-2-3- گونه‌های جوامع چندفرهنگی

در شرایط فعلی بسیاری از جوامع و کشورهای عرصه بین‌الملل از کثرت و تنوع فرهنگی و قومی برخوردارند. هم‌اینک تنها ده درصد کشورهای حاضر در عرصه بین‌الملل بافت فرهنگی هم‌گون دارند و در سایر کشورها حداقل دو گروه قومی نسبتاً برابر و یا اکثریت و اقلیت وجود دارد. تحقیقات والتر کانوی (1972) نشان می‌دهد که؛ از مجموع 132 ملت-کشور موجود در آن زمان فقط دوازده تای آنها (9٪) به طور قطع از نظر قومی همگن بوده‌اند.¹ جوامعی که تفاوت فرهنگی میان گروه‌های فرهنگی در آن کشور آشکار و معتنا به بوده و زمینه شکاف در آنها وجود داشته باشد بعنوان جوامع چند فرهنگی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. بر این اساس جامعه‌شناسان با معیار قرار دادن «گروه‌های قومی»، کشورهای حاضر در عرصه جهانی را در چهار گروه طبقه‌بندی کرده‌اند:

- 1- گروه کشورهای مهاجرپذیر: کشورهای دارای قدرت اقتصادی و توان استحال، که اقوام مهاجرپذیر را با هرگونه خصوصیت در درون خود مستحیل می‌کنند.
- 2- کشورهای کثیرالمله برابر: کشورهایی که طی یک دوره تاریخی - عقلایی و منطقی موفق شدند نوعی سازگاری و تساهل و برابری میان اقوام مختلف درون کشور خود به وجود آورند (مانند سوئیس و مالزی)
- 3- کشورهای کثیرالمله نابرابر: این کشورها دارای مشکلات بنیادی قوی بوده و معمولاً سروری و سلطه سیاسی و فرهنگی قومی خاص بر اقوام دیگر سبب بروز مسایل و مشکلات بالقوه داخلی شده است. هندوستان، روسیه، چین و عراق در زمره این کشورها قرار دارند.
- 4- گروه کشورهای تک‌فرهنگی: مانند ایسلند، نروژ و سوئد که دارای ساختار تک‌فرهنگی هستند و وجود اقلیت‌های بسیار کوچک، به هم‌گونی فرهنگی این کشورها خللی وارد نمی‌کند.²

1. تی دیوید مدیسون، قومیت و سیاست، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال اول، پیش شماره اول، 1377، ص 211-

210

2. داود هرمیداس باوند، سیاست قومی در عرصه بین‌الملل، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ش، 18، بهار 1377، ص 208.

نتیجه گیری

یکی از مسائل پیچیده بسیاری از کشورها در عصر حاضر، پدیده ناسیونالیسم و قومیت‌گرایی، است و کشورهای دارای تنوعات فرهنگی، اجتماعی، قومی و مذهبی؛ با چالش‌ها و پیامدهای گوناگونی در این زمینه مواجه‌اند. امروزه یکی از دغدغه‌های بنیادین و اساسی سیاسی در این کشورها، موضوع چگونگی مدیریت این تنوعات اجتماعی، فرهنگی و قومیتی است.

برای درک صحیح این موضوع لازم است تعریف واژگان کلیدی مهم مرتبط را بدانیم. در این فصل ضمن بررسی مفاهیمی مانند «انسجام» و «انسجام سیاسی»، مولفه‌های آن را بیان نمودیم. همچنین تعریف واژگانی همچون «جامعه» و «چندفرهنگی» را ارائه و مولفه‌ها و گونه‌های مختلف جوامع چندفرهنگی را مورد بررسی و تحلیل قرار دادیم. اکنون و در فصل دوم، پس از درک صحیح از تعاریف و مفاهیم مرتبط با موضوع تحقیق، مبانی انسجام در تفکر سیاسی اسلام را مورد کنکاش قرار خواهیم داد. برای ارائه الگویی اسلامی از انسجام سیاسی، شناخت مبانی آن از منظر اسلام ضروری می‌باشد.